

Valaki fölvetette azt az állítást, hogy a fizikai világ, az anyag, végtelen. Ámde ez az álláspont nemcsak a felszólalóé volt, általában a mi korunkban a művelt emberek igen nagy tömegei vallják ugyanezt. Sajátságos, hogy éppen azok nem vallják, akik szaktudósok ezen a téren, akik pontosan a fizikával foglalkoznak: azzal, ami mérhető, akik a mérhető dolgok mértékét állítják elő a fizikai törvényekben. A nagy pétervári fizikus, Chvolson azt mondja, hogy illetéktelen arra a fizikus, hogy a végtelenről beszéljen, mert a fizika tényezői között ilyen nincsen. A fizikus, ha valamiről beszél, azt mérni és megmérni is tudnia kell. Itt tehát nyilván a filozófiai gondolkodás az, amely végtelennek mondja az anyagot és a fizikumot, /egyelőre két szóval jelölöm, tulajdonképpen egyet értvén alatta/ amely filozófia a természettudomány módszerén épül.

Alapvetően szeretnék a kérdéshez hozzászólni. Revízió alá akarjuk venni ennek a modern világnak ezt a fölfogását, megáll-e, vagy nem áll meg. Felvetjük azt az egészen primitív és egyszerű kérdést, miképpen jut ahhoz egyáltalán az ember, hogy olyasmiről beszéljen, ami végtelen. Ugy gondolom és ezt ellenőrzésre bocsájtom, hogy az ember tulajdonképpen nem jogosult másról beszélni, mint amit valamiképpen átél. Amiről az ember szólhat, az csak az ő átélésének valamiféle ténye vagy adata lehet. Ezt egyszerűbben úgy is kifejezhetném, hogy az ember csak arról beszélhet, amiről valamiképpen tud; ami pedig tudatában semmiképpen nincs vagy nem lehet adva, arról nem is beszélhet. Vagyis minden tudás, minden tudomány és minden megismerés élményen alapulhat csupán, valamiféle olyan adaton, amit éz ember önmagában átél. Átéli hát az ember valamiképpen a végtelent is? Én úgy gondolom, hogy átéli és ezt a következőkkel próbálom igazolni.

Mindenekelőtt még végesről sem beszélhetne az ember, ha valamiképpen nem tudna a végtelenről, mert hiszen ennek a kifejezésnek, ennek a szónak; ennek a gondolatnak, hogy véges, csak az az értelme van, hogy szemben áll a végtelennel, valamint a fehér a feketével áll szemben

és egymás nélkül ezeknek az ellentéteknek nem volna értelmük. De mi volna az, amit végesként élünk át? Micsoda élményeink azok, amelyek végesek? Ugy gondolom, hogy ami összes érzéki, fizikai átéléseink kivétel nélkül véges jelleműeknek mutatkoznak és pedig úgy térben, mint időben. Amit látok, tapintok, hallok, vagy az izlésnek, szaglásnak adatai, születnek és elmulnak: korlátozottak térben és időben. A konkrét valóságos érzéklésről beszélek. Műszereinkkel meghosszabbíthatjuk, megnagyobbíthatjuk, kitágíthatjuk, vagy beszűkíthatjuk a mi érzéki adataink határait. A távcső tágabbá teszi a horizontot, a mikroszkóp szűkíti, de sohasem bukkanunk határtalanra. Így tehát kimondhatjuk, hogy az ember az ő érzéki tapasztalásaiban csak végeset élhet át, csak véges adatok vannak számára adva.

Ugyanezt tapasztaljuk, ha a psziché vizsgáljuk, a lelki élményeket, amelyeket közelebbről úgy jelölhetünk meg, hogy képzeletünk átélései. Képzeletünk minden esetre tovább hatol érzéki adatainknál. A látókört, amelyet érzéki látással átélünk, tetszés szerint tágíthatjuk képzeletünkkel, de hiába tágítjuk tetszés szerint, a végtelent mégsem tudjuk elképzelni és az aktuálisan adott képzeletbeli tér határán mindig túl tudunk menni, mert a képzeletx mindig is a végesben mozog, bár az a természete, hogy minden határon, szűkön vagy tágan, túllendülni tud. Így tehát az ember érzéki és lelki tapasztalásaiban, élményeiben, valóban a végest éli át: a végesnek különböző változatait. A konkrétan határoltat az érzékiben, a határtalanba terjedő képzeletében éli át, de mindkét esetben a végesben marad és mozog az ember. Mindezekről az élményeinkről állítjuk, hogy végesek. Végesek pedig szemben ellentétükkel, a végtelennel, amely azonban nem jelentkezik az érzéki és lelki működésekben, avagy - úgy is mondhatjuk - csupán nemleges oldaláról érzik. Ám jelentkezik-e számunkra ez a végtelen pozitív formában is? Van-e olyan pozitív élményünk, amiről épen ilyen hűséggel azt állíthatjuk, hogy végtelen? Hát van ilyen, s ez logikai-matematikai tudatunk ténye. A mértani tér végtelen, mert középpontját hiba nélkül bárhova helyezhetem. Ezt a mértani teret a gondolkodás egy pillantással tekinti át, nem holmi határról-határ

való fornyosítással, mint a képzelet. Nem határok állításával és azokon való túllépésekkel, hanem egy csapásra látja az ember, hogy a mértani tér abszolúte végtelen. De ugyanígy kell gondolkodnia az embernek az időről is. Az időt úgy kénytelen gondolkodásában felfogni az ember, hogy annak eleje-vége nincs. Minden határ előtt és minden időhatár után kénytelen vagyok időt feltételezni gondolkodásomban. De akármelyik számtani, mértani tétel is igazolja a végtelenség átélését. Annak a tételnek például, hogy a háromszög belszögeinek összege 180 fok, az az értelme, hogy minden háromszög kivétel nélkül át van tekintve és bele van foglalva ebbe a törvénybe, hogy egy sem siklott ki a géométer tekintete alól, hogy kivétel nélkül, vagyis végtelen esetre áll a szabály, minden térben és minden időben. Vagyis ebben az egyszerű geometriai törvényben azt is átéljük, hogy bármely térben és bármely időben feltűnhetők ilyen háromszögek ugyanezen szabály alá esnek kivétel nélkül. A tér és idő teljes végtelenségét kell tehát áttekintenünk, hogy a kivételt nem tűrő törvény megállhasson gondolkodásunkban. Eképen a végtelent az ember már logikai-matematikai tudatában éppen olyan biztosan és kétségtelenül átéli, mint amily biztosan érzékletében és pszichikai működésében a vége^st éli át.

Felmerül azonban itt egy igen furcsa kérdés. Minthogy az ember a végtelent éppen csak gondolkodásában éli át, a vége^st pedig elsősorban érzéki-fizikai életkörében éli át, hogy is juthatott az emberi gondolkodás arra a megállapításra, hogy a fizikai világ, az anyagi világ volna végtelen? Vagyis miért éppen azt mondja az ember végtelennek, amit minden konkrét esetben csak végesnek tapasztal. Hát mi történt itt? Nem valami fata morgana ez? Tudjuk jól: a végtelennek, amit matematikai tudatunkban átélünk, az a természete, hogy részekből, egyes adatokból nem tákolható össze, tetszés szerinti adathalmaz nem elég ahhoz, hogy a végtelent azokból összeadni tudjuk, mértani pontok halmozásával vonalat, terek halmozásával mértani teret nem tákolhatunk össze. Már pedig ennek az érzéki-fizikai világnak a konkrét adatai mindig végesek, tehát ezeket akármilyen mennyiségben legyenek is adva, ha összeadjuk, akkor valami nagyobb mennyiséget kell kapnunk, de csak véges mennyiséget, mert véges részek összeadásából egy nagyobb alak származhatik csupán,

amely azonban konkrétan szintén csak véges lehet; ellenkezőleg ellentmondánknak számtani ~~számtanunknak~~ tudatunknak. Tapasztalta-e az ember érzéki világában öt érzékével ennek a világnak a végtelenségét? Erre határozottan állíthatjuk, hogy nem. Tehát hol, micsoda életműködésében és micsoda élményében konstatálta az ember, hogy ez a fizikai világ végtelen volna? Hát ezt a gondolkodásában állapította meg. Ezt nem is csodáljuk, mert hiszen bemutattuk, hogy a gondolkodás a végtelent előállítani csakugyan képes. Azonban miért éppen a fizikaira, a végesre fogja rá az ember, hogy az végtelen?

Itt egy, a beléletünkben mutatkozó, sajátosságos tudatcseréről van szó. Ez könnyen kimutatható. Talán azzal kezdem: ha a csillagvizsgáló a maga műszerével az égitesteket szemléli, azoknak konstellációját megállapítja, akkor, vagyis mielőtt ehhez hozzáfogna, pontosan kell ismernie a saját műszerét. Ismernie kell azokat a torzításokat, eltéréseket, amelyeket ez a műszer az összképben okoz. A csillagász az ő műszerének sajátosságait azután levonja az eredményből, eképen helyesbíti az eredményt és így állapítja meg ~~helyesen~~ csak helyesen tárgyszerű helyzetét. Vajjon megtette-e ezt az ember abban az esetben is, amikor a fizikai világot általában vizsgálta, és a natura végtelenségéről mert beszélni? Vajjon a modern ember megvizsgálta-e azt a legnagyobb műszert, amellyel ő a naturát, annak csillagait és atomjait vizsgálja? Mi volna elsősorban ez a műszer? Az ész, a gondolkodás. Bizony, a modern ember ezt az önvizsgálatot elmulasztotta. Ha megvizsgálja az ember, - és mi itt vizsgáljuk meg, - akkor meg kell állapítania, hogy az ész a logikai-matematikai gondolkodás, végtelen formákban mozog, végtelen variánsokat állít elő, térben és időben örök törvényeket, amint azt a logikai-matematikai törvények tanúsítják. Már most, ha én ésszel vizsgálom, az ész hatalmas műszerével és annak végtelen terében és végtelen variációiban állítom elő és ábrázolom a véges fizikai formákat, holott nem ismerem saját műszerem természetét, akkor könnyen eshetem abba a csalódásba, hogy a megvizsgált tárgynak tulajdonítom azt a sajátosságot, ami tulajdonképpen az én műszerem, az én gondolkodásom sajátossága, vagyis úgy járhatok vele, mint a gyermek, aki piros szemüvegen át vizsgálja a tájat és azt hiszi, hogy minden

piros. Eképen ezt az anyagi világot is kétségtelenül a maga gondolkodásában állítja elő az ember, nem érzékével tapasztalja a végtelent, hanem a gondolkodásában állítja elő. Nem kell tehát azon csodálkoznunk, hogy a gondolkodás alapsajátságát, a végtelen variánsokat, amelyekben az ész mozog, amelyekből az ész szövete van szőve, kivetíti az anyagi, véges működésekbe és ezután gyermekként azt hiszi, ott kint van a végtelen: hogy ez a fizikai világ a maga csillagzataival és atomjaival volna végtelen. /Igy jut az ember oda, hogy amit konkrétan és érzékileg sohasem tapasztalt, azt gondolkodásában valónak látja, és aminek minden egyes érzéki, fizikai működésében az ellenkezőjét tapasztalta, épen azt állapítja meg a fizikai világtól nagy általánosságban. Az ilyen megállapítás tehát annyit jelent, hogy az ember saját gondolkodásának természetét odakölcsönözte a nagy naturának és számára most már a natura a végtelenség formájában áll elő. Alapjában nem más ez a szemléletmód, mint a kínaié, akitől ha megkérdezzük, hogy hol van az isten, azt feleli, hogy ott fenn a felhők fölött, nem látod? Vagyis ez a naiv istenhit is saját gondolkodásának végtelenségét, örökkévalóságát, örök ifjúságát így odakölcsönzi a felhőknek, vagy a felhők fölötti térnek, vagy fantasztikus mennyországnak és előállít odakint olyasvalamit, ami valójában az ő fantáziájának belső működése.

Hogy azonban ez a mi analizálásunk helyes, hogy az ember és a modern kultúra ilyen csalódásnak áldozata, hogy az önismeret hiánya bosszulta itt meg magát és engedte, hogy a modern ember tudományos szellemében és tudományt követelő szellemében mitológiai kulturformák kísértsenek, s hogy ezt még konkrétan lássuk: igazolni fogjuk analizünket a modern természettudomány által megállapított tényállással. Látni fogjuk, hogy a fizika csak mérhető jelenségekkel és működésekkel foglalkozik és hogy tulment ez a suszter a kaptafáján, amikor azon az alapon és azzal a módszerrel, ahogy végezt vizsgál, végtelenről beszél. Ami végtelen, az szükségképpen örökkévaló is. A mértani tér végtelennek mutatkozik, de kénytelenek vagyunk azt örökkévalónak is fölfogni, mert sehogy sem gondolhatjuk el, hogy az valahová elillanjon, hogy elhagyja helyét valamikor, mert nincs hely

rajta kívül. Azt sem tudjuk józan ésszel elgondolni, hogy valami, ami adva van tudatunk tényeként, ami adott valóság, hogy az átváltozzék valamiképen nem valóvá, vagyis, hogy a valami semmivé legyen. Az ilyen föltevés a tudományos gondolkodással ellenkezik és a természettudomány sem türi azt a gondolatot, hogy valóságos kimutatható energiák egyszerűen megszűnjenek, megsemmisüljenek. Aki tehát ezt az anyagi fizikai világot végtelennek mondják, a következőes gondolkodásban kénytelenek azt örökkévalónak is mondani, kénytelenek állítani, hogy öröktől fennáll és örökkön fön/fog állani, legfeljebb benne az energiák változók, átmennek egymásba, de maga az egész, amilyen végtelen olyan örökkévaló.

De van ennek a fizikai világnak bennünket különösen érdeklő két törvénye. Az egyik volna az Clausius által fölfedezett hőhalál törvénye, a modern thermodynamika második alaptétele: az entropia. E szerint ennek a világnak az üzeme hőveszteséggel dolgozik. Ki van mutatva kísérlet és számítás alapján, hogy minden energia átmehet hőenergiába, a hőenergiát azonban visszafelé csak veszteséggel tudjuk értékesíteni, vagyis munkaerővé csak úgy tudjuk alakítani, hogy egy bizonyos rész szabad hő alakjában elvész. Vagyis a hő nem tud visszajönni, csak részben, ilyenképen, ha öröktől állana a világ, akkor innét minden hőnek el kellett volna már távoznia, még pedig minden elképzelhető idő előtt, mert az örökkévalóságtól fogva éppen elég ideje volt már arra, hogy végképen elveszék. Nem használ itt, és nem menti meg a világot a rég bekövetkezett kihüléstől az a feltevés, hogy valahol a világürben összegyűlik ez a sok elszabadult hő és azután visszajön. Mert a fizika kérérlhetetlen törvénye azt mondja, hogy visszafelé ez a hő már csak energiájának egy töredékével érvényesülhet, tehát nem maradék nélkül, vagyis az az üzem folytonos deficittel dolgozik és ha örök időktől fogva folytatja ez a világ a deficites gazdálkodást, akkor itt már hő nem volna, mert hiszen, ha egyes részeket vissza is kap, olyan ez, mint mikor az inzolvens kereskedő, mert rövid haladékat nyert, föllélegzik; egész-

ben véve azonban nem tud magán segíteni, mert mindig kevesebbet kap vissza, mint amennyit adott. Ilyenképpen tehát, ha konzekvensen végiggondoljuk az entrópia törvényét és azt egy olyan világba állítjuk be, amely örökkévaló, akkor kapjuk maradék nélkül azt az eredményt, hogy mi már régen megfagyunk, mert öröktől fogva elég időnk volt rá, hogy megfagyjunk.

A másik törvény azonban, mely bennünket ennél a kérdésnél szintén különösen érdekel, az a törvény, hogy minden fizikai működés mozgás, a magasabb feszültségű helyről iramlík szét a legkevesebb ellenállás irányában. Visszafelé ez sohasem történhetik. A folyó nem folyhat visszafelé és a villamosáramot is a magasabb feszültségű központból kapjuk a perifériákra, visszafelé pedig nem kap tőlünk a központ semmit. A fizika nem ismer kivételt ez ~~elől~~ az általános törvény alól. Vizsgáljuk meg ezt a törvényt közelebbről. Minden fizikai mozgás kivétel nélkül ilyen természetű. A feszültségi különbségek teszik lehetővé általában a fizikai mozgást. Ha azonban öröktől fogva áll a világ, akkor ezek a feszültségi különbségek már igen régtől fogva, mondhatnám az örökévalóságtól fogva kiegyenlítődtek. Volt idejük kiegyenlítődni. Ha egy pohár vizet megrázunk, ott feszültségi különbségek állanak elő, a magasabban és mélyebben álló vízszinten, a magasabb nagyobb nyomással nehezedik az alatta álló víztömegre, az alacsonyabb felé fog irányulni és a vége a hullámvásznak mindig az, hogy elcsitul a hullámvás, kiegyenlítődik a feszültségkülömbőség és beáll a merev állapot. Hát ha ez a világ öröktől fogva való, akkor e fizikai törvény értelmében már régesrég be kellett volna állni az általános megmerevülésnek. Itt megint ugyanaz áll, ami előbb. Részleges feszültségkülömbóságok előállhatnak és részlegesen újabb hullámvást hozhatnak ebbe a világba, azonban ez megint csak inzolvens üzlet, mert megint csak kiegyenlítődésre tör és minden megrezdítés és megmozdítás injekció a haldoklónak. E folyamat pedig ugyanoda vezet, ahová a hőhalál. Általános megmerevülés áll be, amelynek már ősidőktől fogva be kellett volna állania, ha ez a világ örökkévaló.

Ebből pedig azt látjuk, hogy a tárgyszerű gondolkodás, amely respektálja a fizika törvényeit, nem állíthatja, hogy ez a fizikai világ örökkévaló. Mert vagy a fizika törvényeit kell megtagadni, vagy ezt az elméletet. De a tárgyszerű gondolkodás más úton is kimutatja, hogy ez a fizikai világ térben végtelen nem lehet: nem lehet végtelen, mint a végtelen tér, mert nem tölti be a teret. Minden fizikai jelenség elemei ugyanis mérhető és egymástól mérhető távolságban foglalnak helyet. A modern fizika ismer atomközi örvényléseket, amelyek nem térkitöltők, sugárzásokat, amely sugarak egymástól mérhető távolságban működnek, valamint a sugárzás haladásában az egyes is mérhető távolságban vannak egymástól. És végre a legmagasabb forma, amit a fizika ismer, a felületszerű keresztrezgés, amely a sugárzásokat összeköti, szintén olyan természetű, hogy felületszerű és a modern fizika beszél gravitációs mezőkről, rétegekről, de nem beszél térről, mert ilyen nincs. Egy közeg, melynek elemei egymástól mérhető távolságra vannak, nem lehet térbetöltő, hanem csak hézagosan mozog a térben és tér maga a térbetöltő. Így tehát nagyon megértjük Maxwell alapvető számításait, aki kimutatja, hogy egy olyan fizikai közeget, akár éthert, feltételezni, amely térbetöltő volna: számtani képtelenség, durva hiba a számtan ellen, amelyben maradék nélkül kiderül, hogy egy ilyen feltételezett térbetöltő működés egyáltalán nem lehetséges, nem nevezhető fizikai működésnek. Ha pedig nem térbetöltő a fizikai forma még a természettudomány szerint sem, akkor megint tisztán áll előttünk, hogy a fizikai világ végtelenségére, térbeli végtelenségére következtető gondolkodás eltévedt, mert hiszen mérhető működések tetszés szerinti halmozásából matematikai képtelenség a végtelent összetákolni.

Van egy még magasabb törvény, amelynek a fizikai világ végtelensége megint csak szigorúan ellentmond. Erre a törvényre hívom fel a figyelmet, és ez a Darwin által fölfedezett fejlődés-törvény, amely azóta általános világtörvényé lett. A fejlődés törvénye nem akar ismerni semmiféle önmagába zárt, önmagába cövekelt formát, legyen az bár isten,

vagy atom. Ez a törvény nem akar kivételt tûrni. A modern világban két ilyen kivétel kísért még, az egyik az egyházi isten, aki örökké változhatatlan, fejlődjék bár a világ és az emberi szellem akármeddig, . A másik pedig ennek a fizikai világnak a végtelensége. Ez a naturalistikus filozófia becövekeltette ezt az anyagi világot az általános világfejlődési folyamatba, megtette azt egy önmagában maradó, önmagába örökké bezárt, minden más életformától elzárkozó, semmivel sem törődő, öncélú, önmagában tespedő vagy önmagában mozgó alakká. Nem különbözik tehát alapjában az ilyen végtelen világ a mithológiai isten fogalmától, ~~szűk~~ ettől az örökkön kész és változatlan alaktól.

Chvolson, korunk egyik legnagyobb fizikusa, kifejezetten utal arra, hogy a ^{thermo}hidrodinamikának második tétele feltétlenül megáll és az entrópia emészti a fizikait. Ezt a törvényt a benne rejlő irányzatánál fogva Chvolson a fizika fejlődéstörvényének nevezi. Az olyan feltevést pedig, hogy az elveszett hő visszatérhetne, Chvolson a mesék és ábrándok világába sorozza. Ösztönös vágy ez a föltevés az emberben, hogy fenntartsa a maga jól elgondolt világát, nem pedig törvény, amely a fizikával megférne. Egy ilyen állítás, hogy az elszabadult hő visszatér, sem számításon, sem kísérleten nem alapszik, tehát természettudományos hipotézisnek sem válik be.

A modern ember, akiben a régi hit egyetemes világossága talán pislákol még, valójában azonban ^w többnyire már kialudt, képtelen az életet a maga egységében és egységes fejlődésében megragadni. A modern ember megismerése agnoszticizmusba torkollik, a megismerés tagadásába, sőt a megismerés lehetőségének tagadásába, tudományos szakokra bomlott, széttöredezett, Világszemlélete megbomlott, mint tudománya, A decadens kulturának ez a szelleme, amit görögül démonikusnak hívunk, különítette így el és önállósította a fizikai világot is önmagába. Kiragadta a mindenség összefüggéséből, a nagy egység teljességéből, odacövekeltette azt önmagába, örök időkre. Ez a kulturfok megpecsételni akarja a külsőségnek, az egymáson kívül valóságnak a szellemét, amely ma uralkodik minden téren.

De van-e ilyen modernül elképzelt fizikai világ? Érzékeink számára világ nincs adva, csak konkrét tapintási, látási, hallási adatok. H^á mi azt mondjuk a modern filozófussal, megvan a lehetősége annak, hogy több is legyen annál, amit konkrétan látunk, hallunk, tapasztalunk, hogy a lehetőségben határtalan variánsok vannak és az érzékelt adatokon túl is van valóság: mit jelent ez? A gnózis így felel: rendben van, így van, valóban határtalan, sőt végtelen variánsait ismerhetem el a fizikai konkrét adatoknak. Ámde vigyázzunk, mi az, hogy lehetőség? Erre könnyen ráérezhetünk. Amit látunk, hallunk, izlelünk, tapintunk, az mindig konkrét valóság, az nem lehetőség. Érzéki é^eltünk körében, a mi fizikai életünkben és fizikumunkban csak konkrétan átélt valóságok vannak, lehetőségek pedig ninösenek. Amivel nem tagadtuk azt, hogy az ember számára lehetőség is van. De hát hol van? Csak a képzeletben, meg a gondolkodásban állanak elő a lehetőségek, nem pedig a fizikaiban. Tehát ami itt határtalannak és végtelennek tűnik, az a képzelet és gondolkodás természetére utal, nem pedig a fizikai konkrét élmény természetére. Mert legyen bár akármennyi az érzéki élmény, az minden egyes esetben csak konkrét, csak valóban adott, de sohasem lehetőség. A fizikai világ tehát nem fizikai valóság, hanem a képzelet és a gondolat ténye.

Talán itt megvilágosodik nekünk egy sajátos titka a mi korunknak. Hogy t.i. azért ragaszkodik ez a modern ember, ez a modern materializmus ahhoz, hogy csak az érzékileg megfogható a valóság? A képzelet, vagy gondolkodás légius formái eszerint a tanítás szerint nem önmagukban való valóságok, hanem csak annyiban jelenthetnek valóságot, amennyiben képzeletben vagy gondolkodásban olyan formákat állítunk elő, amelyek az érzéki valóságnak megfelelnek. Tehát ez a gondolkodás a megfelelés ~~sz~~ vagy meg nem felelés kérdését csempészi a lét vagy nem lét kérdésének helyébe és pedig abból az ösztönös, végig nem gondolt kritikátlan gondolatból kiindulva, hogy valóban ez az érzéki lét az, amelyben minden konkrét és ilyen értelemben való. Itt nincs lehetőség, itt nincs olyasmi, ami ne volna konkrét

A lehetőségek világa a fantáziába esik: fantasztikum, vagy a gondolkodásba: gondolat. Éppen azért, mert a lehetőség^{ek} határtalan és végtelen variációban mozog és nem marad ott a konkrétan adott formánál, amely valóban úgy kínálja magát, oly megfoghatóan, hogy ^{árt} ~~ő~~ ezért önmagával szemben megfogható valóság-nak ismeri el. Ime ilyen pszichikai momentumok akadályozzák a modern gondolkodás k**ö**bontakozását. A mi kulturánk a külsőségbe tör, az elkülönült részletekbe, és hogy ezt akadálytalanul, hogy végtelenül és határtalanul tehesse, hát ime, alkotott magának a maga képére, /hiszen ilyen teremtő isten az ember/ egy örök külvilágot, egy örök külsőséget, amely nem törődve a fejlődés törvényével, külön áll örökké, mint önmagába cövekelt fizikai világ.

Ezzel szemben a modern fizika és különösen a modern kutatások egytől-egyig, a fizikai-anyagi működések menthetetlen elmúlás^ara, elsugárzásra utalnak. Egyelőre csak egy nagy alakra tudunk rámutatni, aki ^{ny} azonban egyike a legnagyobb természettudósoknak; Gustav Le Bon-ra, aki következetesen le is vonja a modern kutatások eredményeit. A többi kiválók nagyban-egészen közelednek mindenben Le Bonhoz, de azzal a szigorúsággal, mint ez a nagy szellem, egyik sem vonta még le a modern fizika átalakulásának világszemléleti következményeit. Le Bon így beszél: A fizikai világ végső alapjában atomközi örvénylések vannak adva, ezek pörgettyűhöz hasonlítanak, amelyek erejüket, energiájukat szüntelen tékozlásban, sugárzásokban dobják szét, a sugárzások a szétszóródás törvénye szerint elfinomulnak és elhalkulnak, végre pedig ezek az energiák, amelyeknek ősforrása az atomközi örvénylés, a sugarak lángtengerében széteszlanak és nem jöhetnek többé vissza. /Hová távoznak hát? Le Bon nem képzei, hogy megszűnik az energia. De a tudós becsületességével megállapítja: nem tudom, hová lesz, eltávozik a fizikai világ nirvánájába, a semmibe. Ez a nirvána azt jelenti, hogy a sugárzások annyira elhalkulnak, ebben a folyamatos szétszoródásban, hogy végre ^{sem} érzékeinkkel, ^{ill} ~~sem~~ műszereinkkel követni többé azokat nem tudjuk. A számításokban ez a fokozódás differenciális finomságokba vezet, mérhetetlenekbe, amely

pedig már nem fizikai sajátság. A csillagászat annyiban erősíti meg Le Bon feltevését, hogy ismer világtereket, szigeteket, amelyeket szenes zsákoknak nevez, ezekben fizikai sugárzás nem mutatható ki. Így tehát a fizikai világ a Le Bon következetességében maradék nélkül elsugárzik. Ezt a természettudományos megállapítást az intuitív szemlélet módszerével kontrollálva kénytelenek vagyunk aláírni.

Azⁿban nem lévén szaktudósok, nem vagyunk kénytelenek a fizikai szak körében maradni, mi oda is tudjuk a figyelmünket fordítani, ahol Le Bon már a nirvánát konstatálja. Mi volna ez? A világért se gondoljunk valami ^dbudhisztikus izü fantasztikumra, vagy egy ilyen pusztán szellemi elgondolásra, hanem gondoljunk-konkréten követve a fizikai világ el és szétsugárzásának utait, - túl azon a fokon, ahol azt még fizikainak tudjuk érzékelni. Kövessük azt emberi tudatunkban, amely szintén tény és valóság, hová jutnak a fizikai világ minden energiái és mi az, amit Le Bon nirvánának nevez. Keressük fel tudatunknak azt a tényállását, ahol a működések elemei immár differenciálisak, immár a mérhetetlenbe, a mérhetetlen finomba, a mérhetetlen tégasba mennek át. Hisz tudjuk azt már a fizikai törvény analogiája alapján, minnél finomabb valamely sugárzás, annál messzibbre hatol, minnél jobban megközelítik elemei a mérhetetlenséget, annál nagyobb távolságba hat, ami azért természetes, mert kisebb ellenállásra talál a finomabb sugárzás, mint a durva. Már most eszerint a széttöredezett fizikai energiáknak az elsugárzás végső határában óriási, csak képzeletben előállítható távolságba kell hatolniok, ha ugyan nem akarjuk tudománytalanul feltételezni, hogy egyszerűen megszűnnek, hogy energiák egy bizonyos határon túl ne legyenek már energiák. Ám ismerünk-e jelenséget és tényállást, ahol a működés már határtalanba megy? A fizikaiban ilyen nincs. Ott minden működés határa megmérhető. Azⁿban adva van ez a tényállás a mi képzeletünkben, amely minden határon tullendül. A képzelet azⁿban szerves életet jelent és az anorganikus élet sugárzásai ugy látszik, a maguk végső határán a határtalanba mennek át, amely viszont tényállásként a mi szerves képzeletünkben van

adva.

Vizsgáljuk e határt más oldalról is. A szét-
töredező sugárzások az ő mozgáselemeiknek finomságával egyre megközelítik
a differenciálist, a mérhetetlent. Egyre közelebb kerülnek egymáshoz a vég-
ső elemek, megközelítik tehát azt a tényállást, amelyben a mozzanatok dif-
ferenciálódása térbetöltésre vezet. Közelednek tehát ezek a sugárzások a
térbetöltéshez. Am Maxwell szerint, amint mondtam, számtani és fizikai lehe-
tetlenség, hogy a fizikai teret betöltsék. De viszont képzeletünkben megint
csak adva van a tényállás, hogy a teret betölteni tudjuk, ez a mi képzeletünk
valóságos tényállása. A képzelet azonban szerves működés. Így tehát mi a Le
Bon nirvánájában a szerves életet látjuk, és így kell látnunk, hogy ez az
organikus alatti világ a maga atomjaival és csillagzataival elsugárzik a szer-
vesbe, ahonnan szükségképen ki is származott a világfejlődés ellenkező irány-
zatában, amely a mait megelőzte. Ez a szerves élet: a határtalan képzelet és
é mögötte tornyosuló végtelen gondolat volt az a semmi, amelyből az ótes-
tamentum uristene a világot előállította, mert ezekben a tágas szerves for-
mákban van eredetileg egybefoglalva és eltűnedező semmiként elmerítve az
érzéki-képies alakok minden változata. Igazság is van abban a mesében. Való-
ban a szerves élet hátán, az Atlasz vállán nyugszik a fizikai világ. És va-
lóban, csak a hátán, mert legfeljebb felületszerű a fizikai világ, amint
azt Lord Kelvin is leírja, hogy habként buborékol. Nincs belső tartalma, ni-
~~xxx~~ nincs kitöltöttsége, azonos azzal, amit a magyar nyelv géniusa árnyék-
világnak nevez, mert vastagsága nincs, az már képzeletünk ténye. Mi csak f^e-
lületet látunk, tapintunk, semmi mást és a fizika sem tud mást megállapítani,
mint legfölből f^elületszerű globuláris keresztrezgéseket.

Eképen tehát ebben a fogalmazásban kiemeltük
volna a fizikai világot a maga fejlődéstani elcöveketségéből, és beállitot-
tuk volna az általános fejlődés világfolyamatába, ahol lecsapódik a szerves
háttérből és visszasugárzik oda az evolúció és involúció váltakozásaiban.
Az evolúcióban energia-forrása a fizikai a szerves életnek, mint azt konkrét-

ten tapasztaljuk. Mert minden fizikai élményünk megrezdíti a mi szerves életünket, képzeletünket és gondolkodásunkat. Ilyenképen tapasztaljuk, hogy az érzéki élet energiái a szerves életet táplálják.

A fizikai világ entrópiája párhuzamos a szellemi fejlődéssel. E párhuzamosság mélyén az intuitív szemlélet működéstani összefüggést kell, hogy felfedezzen, egyszerűen a tapasztalatra támaszkodva, amely szerint az érzéki élmények a szerves életet megrezdítik és a fizikai élet nem önmagában nyer értelmet, hanem bennünk az emberi intellektusban való világosságá csupán, mi ez az érzéki világ, mi ennek értelme és milyen a működése egyáltalán. A tudományban világosodik meg, az emberi észben minden mélysége és alapja az önmagában tompa, mélyen tudatalatti fizikai működésnek és életnek. Hiszen miképpen is tudhatnánk általában erről az anorganikus fizikai működésről, ha az nem adná valamiképpen át magát a mi megismerésünknek. Nem volna-e logikátlan, tudománytalan feltételezés, hogy az emberi megismerés tisztán csak egyoldalú folyamat, amely belőlünk indul. A megismerés tárgya csak az lehet, amely önmagában, és önmagától is felkinálja és adja magát a megismerés tárgyául. Kell, hogy benne is legyen egy tendencia, amely irányul a saját megvilágítására és ezt a tendenciát a fizikai világban kimutatja az entrópia fejlődés törvénye. És az a világos tágasság, ahová tör minden fizikai, ez a tágasság a mi gondolatunk tágassága, ott éri el célját és értelmét a fizikai világ, - nem önmagában.

Ezzel a természet megismerésének nagy problémáját, az általános fejlődéstan értelmében, igen vázlatosan bár, de főbb vonásaiban föltártuk volna az ellenőrzésnek. Eképpen nyer fejlődéstani értelmet is a fizikai világok végessége, a szellemi élet végtelenségével szemben, aképpen derül ki a törvény, hogy: "Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis", minden ami véges, végső céljában csak hasonlata, és megrezdítője az emberi szellemnek, amely viszont önmagának célja, saját farkába harapó kígyó, isteni élet önmagát kibontó. Isteni élet mint a mithos Zeusáé, amely a maga életerőt gyermekkorában a kecske emlőiből meritette. Így meríti az alsóbb-

rendü élet forrásából a maga erőit a mi istenülő szellemünk, a mi önmagára
ébredő, önismeretére eszmélt és bontakozó szellemisségünk.